

Blanka Kudláčová

Badania historyczno-pedagogiczne na Słowacji w XX wieku

Kultura i Wychowanie 2, 8-17

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Badania historyczno-pedagogiczne na Słowacji w XX wieku

Blanka Kudláčová

Trnawa, Słowacja

bkudlac@gmail.com

słowa kluczowe: pedagogika, historia edukacji, Słowacja, XX wiek

Początki literatury historyczno-pedagogicznej na Słowacji

Pierwsze dzieła z dziedziny pedagogiki wyszły spod ręki słowackich naukowców w XVIII wieku. **Pierwsze systematyczne dzieło** z historii pedagogiki i szkolnictwa w Królestwie Węgier ma bardzo ciekawe dzieje. Napisał je słowacki nauczyciel oraz pedagog **Ján Režík** (1650?–1710)¹ i nazwał je *Gymnaziológia* (oryg. *Gymnasiologia evangelico-Hungarica, sive Historia scholarum et earundem Rectorum Celebriorum*). Zebrał on bogaty materiał o szkolnictwie ewangelickim w Królestwie Węgier i przygotował obszerny wstęp o organizacji szkoły łacińskiej, jednakże praca ta pozostała tylko w rękopisie. Režík

1 Ján Režík studiował teologię oraz filozofię w Preszowie, a studia ukończył w Toruńskim Gimnazjum Akademickim, gdzie później nauczał. W 1683 r. został rektorem szkoły łacińskiej w Koszycach, jednakże po jego prześladowaniu i uwięzieniu w roku 1686 wrócił do Torunia, gdzie uzyskał profesurę. W 1705 r. ponownie wrócił do Preszowa, gdzie zmarł na dżumę.

Blanka Kudláčová, prof. dr hab., Uniwersytet w Trnawie (Słowacja), Wydział Pedagogiczny, Katedra Studiów Pedagogicznych

zachorował na dżumę i przedwcześnie zmarł. *Gymnaziológię* Režíka, wraz z całą biblioteką odkupił od jego spadkobierców jego uczeń Samuel Matthaeides (?–1729). Rozbudował zapisy Režíka do 1720 r. oraz uzupełnił o wstęp, którego Režík nie zdążył, z powodu śmierci, dokończyć. W roku 1728 Mathaeides przygotował do druku uzupełnione dzieło w czterech tomach, jednakże nawet tego zamysłu nie udało się zrealizować. Niniejszą pracę uważano za zaginioną, a ponownie odkrył ją słowacki historyk literacki oraz pedagog Michal Rotarides (1715–1747). Jednakże i tym razem nie udało się tego dzieła wydrukować, przy czym zachowało się tylko kilka rękopisów². *Gymnaziológia* została opublikowana dopiero w 1971 r. Łaciński oryginał przetłumaczył oraz uzupełnił historyczno-krytycznymi przypisami V. Ružička³. Dzieło stanowi wyśmienite źródło historii słowackiego szkolnictwa z okresu XVI–XVIII wieku. Autorzy opisują w nim historię poszczególnych szkół z chronologicznym rejestrem ówczesnych rektorów i nauczycieli, z krótkim opisem ich życia oraz działalności pedagogicznej.

Pierwszy słowacki historyk pedagogiki

Za pierwszego słowackiego historyka pedagogiki uważa się słynnego naukowca oraz zało-

2 Vajčík, P., Schubert, J., Mátej, J. (1971) *Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku*, Bratislava: UK.

3 Dzieło zostało wydane pod nazwą: Režík, J. – Matthaeides, S.: *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*, Bratislava, 1971.

życiela komeniologii **Jana Kvačalę** (1862–1934)⁴. Od dzieciństwa interesowało go życie oraz dzieła J. A. Komeńskiego. Uczestniczył jako dziecko w obchodach jego dwusetnej rocznicy śmierci. Jego marzenia się spełniły przez wybór tematu pracy dysercyjnej – *Über J. A. Comenius Philosophie insbesondere Physik*, którą obronił na Uniwersytecie w Lipsku, a która określiła kierunek jego dalszych badań naukowych (została wydana w roku 1886 w Lipsku). Z okazji trzechsetnej rocznicy narodzin J. A. Komeńskiego zostało w roku 1892 wydane jego odkrywcze dzieło *Johann Amos Comenius. Sein Leben und seine Schriften (Jan Amos Komeński. Jego życie i dorobek)*. Zagraniczni krytycy ogłosili je wówczas najlepszym dziełem w dziedzinie komeniologii. Za to dzieło uzyskał profesurę na Katedrze Dziejów Historycznych na ewangelickim Wydziale Teologii Uniwersytetu w Tartu (Jurjev) w Estonii.

Wyniki kolejnych badań naukowych opracował w zbiorze źródeł *Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho (Korespondencja Jana Amosa Komeńskiego. Listy Komeńskiego oraz jego rówieśników)*, I. (Praha

4 Ján Kvačala był ewangelickim księdzem, wybitnym słowackim pedagogiem oraz historykiem kościelnym. Urodził się w słowackiej osadzie Petrovec w serbskiej Wojwodinie. Uczęszczał do liceum w Sarvaszu, gdzie działali również słowaccy profesorowie. Studia wyższe ukończył na ewangelickiej Akademii Teologicznej w Bratysławie oraz w Lipsku. Od 1893 roku pracował na Uniwersytecie w Tartu (Jurjev), na terytorium współczesnej Estonii. Po 27-letnim pobycie w Rosji w roku 1920 wrócił do Czechosłowacji. Pierwotnie miał być kierownikiem Katedry Historii Ogólnej na Wydziale Filozoficznym na Uniwersytecie Komeńskiego, jednakże zaczęto go atakować w gazetach. W końcu Komisja Ministerialna zaproponowała mu pracę w Katedrze Dziejów Kościelnych, której jednak nie przyjął. Natomiast przyjął miejsce profesora dziejów kościelnych w Teologicznej Szkole Wyższej w Bratysławie, gdzie pracował do końca swojego życia. Znajomość kilku języków umożliwiała mu realizowanie działalności naukowej i publikacyjnej. Oprócz języka słowackiego publikował po czesku, rosyjsku, niemiecku, węgiersku, częściowo znał polski, łaciński oraz język francuski.

1898) i II. (Praha 1902). Praca ta wyszła również w niemieckiej edycji (Jurjev, 1903, 1904) i nawiązuje do niej dopiskami *Annalecta Comeniana* (Berlin, 1909), w których zajmuje się wpływem J. A. Komeńskiego na szkolnictwo niemieckie.

W 1905 roku Kvačala rozpoczął nowe badania dotyczące włoskiego myśliciela renesansowego T. Campanelli. Podstawowym pytaniem naukowym Kvačali było, czy założycielem nowożytnej pedagogiki był Komeński czy, jak twierdzili włoscy historycy, Campanella. Wyniki swoich badań opublikował w pracach *Th. Campanella, ein Reformator der ausgehenden Renaissance* (Jurjev, 1909) oraz *Über die Genese der Schiften Th. Campanellas* (Jurjev, 1911). Dzięki pracom o T. Campanelli uzyskał w świecie identyczną sławę jak ta, którą przyniosły mu prace komeniologiczne. W roku 1913 wydał w języku słowackim pracę *Komenský. Jeho osobnosť a jeho sústava vedy pedagogickej (Komeński. Jego osobowość i jego system wiedzy pedagogicznej)*, która zainteresowała słowackich naukowców oraz publiczność. Rok po śmierci Kvačali zostało opublikowane jego dzieło *Dejiny reformácie na Slovensku (Historia reformacji na Słowacji)*. Kvačala opisał w nim historię słowackiego szkolnictwa oraz pedagogiki od początku XVI do początku XVIII wieku. Jan Kvačala może być uważany za jedną z najwybitniejszych postaci słowackiej nauki, jego wkład w światową literaturę komeniologii i jej rozwoju jest wyjątkowy.

Gdy w roku 1918 powstała Republika Czechosłowacka, na Słowacji nie było żadnych naukowych ośrodków pedagogicznych oraz odczuwano brak pedagogów teoretyków. Na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie przedmioty pedagogiczne wy-

kładali czescy profesorowie (Otakar Chlup, Josef Hendrich oraz Jan Uher). Z punktu widzenia historii pedagogiki na uwagę zasługuje również **Josef Hendrich**, który w latach 1930/31 przedstawiał studentom uniwersyteckim wykład *Dejiny pedagogiky a školstva na Slovensku (Historia pedagogiki i szkolnictwa na Słowacji)*. W 1937 r. wydał książkę *Ako sa kedysi na Slovensku študovalo (Jak się niegdyś studiowało na Słowacji)*, która była pierwszym tomem *Spisov pedagogického odboru (Dzieła z dziedziny pedagogiki)* Macierzy Słowackiej w Martinie. Hendrich interesował się słowacką historią pedagogiki.

Pierwsza generacja słowackich historyków pedagogiki w XX wieku (lata 1940–60)

Pierwszym Słowakiem, który wykładał pedagogikę na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie był **Juraj Čečetka** (1907–1983)⁵. Na przełomie lat 1937/38 rozpoczął pracę na tym wydziale. Profesorem został mianowany w 1940 r. Spora część dzieł Čečetki

5 Juraj Čečetka studiował na Wydziale Filozoficznym na Uniwersytecie Karola w Pradze. Studia zakończył w roku 1929. W latach trzydziestych rozwiązywał podstawowe kwestie dotyczące pedagogiki i psychologii w pracach: *Testovanie na školách a jeho štatistické praktikum (Testy szkolne i ich statystyczne zastosowanie)* (Bratysława, 1934) i *Pedagogika a adlerovská individualna psychológia (Pedagogika i adlerowska psychologia indywidualna)* (Bratysława, 1936). W roku 1943 został w Martinie wydany dwuczęściowy *Príručný pedagogický lexikón (Podręczny leksykon pedagogiczny)*, który był na Słowacji pierwszą publikacją tego typu. W roku 1944 napisał podręcznik dla szkoły wyższej *Úvod do všeobecnej pedagogiky (Wstęp do pedagogiki ogólnej)*. Jego kolejną pionierską pracą był dwuczęściowy podręcznik dla szkół wyższych *Pedagogika I. i II.* (Liptowski Mikulasz 1947, 1948). W roku 1957 została w Bratysławie wydana praca *Význam pedagogiky pre osvetovú prácu (Znaczenie pedagogiki dla pracy oświatowej)*. W latach sześćdziesiątych zajmował się socjologią pedagogiczną: *Sociológia v pedagogike (Socjologia w pedagogice)* (1965), *Medziludské vzťahy a zoskupovanie mládeže (Stosunki międzyludzkie i zgrupowanie młodzieży)* (1967).

dotyczy właśnie historii słowackiej pedagogiki, dzięki której, według J. Mateja (1972), jest uważany za pioniera⁶. W pracy *Zo slovenskej pedagogiky (Ze słowackiej pedagogiki)* (1940) Čečetka syntetycznie opracował historię słowackiej pedagogiki od XVI do końca XIX wieku, na podstawie dotychczasowych badań. Chodzi o pierwsze w dziejach słowackiej pedagogiki dzieło, w którym jest uchwycony cały rozwój słowackiej myśli pedagogicznej. Dlatego też uważa się go za autora pierwszej historii pedagogiki słowackiej w ogóle⁷.

W swojej dwutomowej pracy *Pedagogika I. – II.* (1947–1948), które można uważać za pierwsze dzieło naukowe tego typu na Słowacji, dedykował I część (*Vývin systémov, Rozwój systemów*) historycznemu rozwojowi poszczególnych systemów wychowywania w świecie, Europie i na Słowacji. Čečetkę można uważać za założyciela nowożytnej słowackiej pedagogiki, a jego dzieło za zbiorowe dzieło pedagogiczne. Niestety nie został na razie doceniony, a jego dzieło nie zostało krytycznie

6 *Slovenské patronátne gymnázium v Turčianskom Svätom Martine (Słowackie patronatowe liceum w Turczańskim Świętym Martinie)* (Martin, 1939), *Zo slovenskej pedagogiky (Ze słowackiej pedagogiki)* (Bratysława, 1940), *Výber zo slovenských pedagógov (Wybór słowackich pedagogów)* (Bratysława, 1947), *Učiteľ ľudu Samuel Tešedík (Nauczyciel ludu Samuel Tešedík)* (Martin, 1952), *Vavrince Benediktího z Nedožier Vnútna sústava školská a Reč nápravná (Wawrzyńca Benedykta z Nedożer Wewnętrzny system szkolnictwa oraz Mowa zaradcza)* (Bratysława, 1955), *Pedagogické dielo Jána Seberíního (Dzieło pedagogiczne Jána Seberíniego)* (1957), *Pedagogické dielo Samuela Tešedíka (Dzieło pedagogiczne Samuela Tešedíka)* (Bratysława, 1959). Wraz z P. Vajčíkiem napisali *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku do prvej svetovej vojny (Historia szkolnictwa i pedagogiki na Słowacji do pierwszej wojny światowej)* (w dwóch wydaniach: 1956 i 1958).

7 Mátej, J. (1976) Školstvo, výchova a pedagogika v období faštickej okupácie (1939 – 1945). Slovensko. In Mátej, J. a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN, s. 378–402. Turanská, E. (2000) *Dejiny školstva a pedagogiky*. In Višňovský, L. – Kačáni, V. a kol.: *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: IRIS, s. 22–23.

zbadane. Spowodowane jest to przede wszystkim tym, że tworzył w okresie po roku 1948, i nie był zwolennikiem ideologii marksizmu-leninizmu. W *Encyklopedii pedagogicznej* z 1984 r. na końcu hasła *Čečetka Juraj* (I część, s. 124) można znaleźć krótką notkę: „Nawet gdy Juraj Čečetka często zajmował nieprawidłowe, reakcyjne stanowisko, przyczynił się do badania słowackiej przeszłości pedagogicznej oraz do przygotowania młodych słowackich pedagogów”. Według P. Vajčíka, J. Schuberta i J. Máteja (1971) Čečetka ma nadzwyczajne zasługi w rozwoju myśli pedagogicznej na Słowacji, a w historii słowackiej pedagogiki wykonał pionierską pracę. Pierwszej próby oceny życia i pracy J. Čečetki podjęła się M. Mihálochova w swojej publikacji *Život a dielo Juraja Čečetku* (*Życie i dzieło Juraja Čečetki*)⁸.

W Czechosłowacji wszystkie szkoły zostały upaństwowione w roku 1945. W lutym 1948 r. miał miejsce przewrót państwowy, a kryzys władzy wykorzystała Partia Komunistyczna, która doszła do władzy. To oznaczało zmiany w szkolnictwie oraz w pedagogice naukowej. 21 kwietnia 1948 r. zostało przyjęte prawo o **podstawowym kształcie jednolitego szkolnictwa** (prawo o szkolnictwie nr 95/1948), które oznaczało definitywne zwycięstwo szkoły jednolitej i państwowej. Nauki oraz myśl pedagogiczna zaczęły się dostosowywać do radzieckiej pedagogiki, to dotyczyło również badania dziejów pedagogiki. Metodologiczną podstawą dla dziejów pedagogiki był **materializm historyczny**. Żeby móc publikować, większość słowackich historyków dosto-

sowała się do tego stanowiska. Niektórzy z nich jednak utożsamianie się z owym stanowiskiem udawali, w sztuczny sposób wstawiając pewne elementy, które przedstawiały żądane podejście. Znaleźli się jednak również tacy, którzy zachowali stanowisko pełne rezerwy oraz naukową poprawność. Do nich należał już wcześniej wspomniany Juraj Čečetka, który swoją twórczość rozpoczął w okresie przedwojennym.

Również twórczość historyka pedagogiki oraz nauczyciela **Vladislava Ružičku** (1894–1973), w okresie przejściowym, tzn. od okresu przedwojennego do okresu socjalizmu jest naukowo poprawna. W 1946 r. Ružička wydał książkę o uczniu J.A. Komeńskiego: *Eliáš Ladiver mladší, slovenský pedagóg* (*Eliáš Ladiver młodszy, pedagog słowacki*), a w roku 1966 *Dejiny slovenského šlabikára* (*Historia słowackiego elementarza*). W roku 1974 wydał wybitne dzieło *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu po 70. roky 18. storočia* (*Szkolnictwo na Słowacji w okresie późnego feudalizmu do 70. lat XVIII wieku*). Istotne znaczenie miało również wydanie już wspomnianych dzieł Režíka i Samuela Matthaoidesa *Gymnaziológia* (w 1971 r.), które przetłumaczył z łaciny na język słowacki. Dzieło ma 538 stron i zostało uzupełnione o 693 przypisy. Ružička opublikował również kilka opracowań o Komeńskim. W rękopisie pozostawił pracę *Bibliografia knižnej a časopiseckej pedagogickej literatúry na Slovensku od najstarších čias do r. 1955* (*Bibliografia książkowej i czasopiśmienniczej literatury na Słowacji od lat najdawniejszych do 1955 roku*) we współpracy z J. Petrikovichom (*Pedagogická encyklopédia Slovenska*, 2. časť, 1985, *Encyklopedia pedagogiczna Słowacji*, II część, 1985).

8 Mihálochová, M. (2007) *Život a dielo Juraja Čečetku*. Bratislava: Infopress.

Najwybitniejszą postacią w dziedzinie historii pedagogiki w powojennym okresie był **Peter Vajcík** (1902–1985)⁹. W roku 1955 wydał pionierską pracę *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí* (*Szkolnictwo, nauka i ustrój szkolny na Słowacji w XVI wieku*). Ponieważ znał łacinę, węgierski oraz język niemiecki wykorzystywał pierwotne źródła, a praca miała wysoki poziom naukowy. Vajcík napisał również rozdziały dotyczące historii słowackiego szkolnictwa i pedagogiki do *Dejín pedagogiky* (*Dziejów pedagogiki*), które zostały wydane pod redakcją Jozefa Váňu (1956 i 1958). W roku 1963 wydał *Pedagogické skúmanie a pedagogický denník* (*Badania pedagogiczne i dziennik pedagogiczny*). Jest współautorem publikacji *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky* (*Historia czeskiej i słowackiej pedagogiki*) (1976) pod redakcją Jozefa Máteja. Wraz z Jurajem Čečetką wydał już wspomniane skrypty *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku do prvej svetovej vojny* (*Historia szkolnictwa i pedagogiki na Słowacji do pierwszej wojny światowej*) (1956, 1958) oraz *Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku* (*Wybrane zagadnienia z historii szkolnictwa i pedagogiki na Słowacji*) (1971). Zajmował się również pisaniem wstępów do dzieł klasyków pedagogiki wydawanych na Słowacji.

W latach pięćdziesiątych w Czechosłowacji zaczęły wychodzić przekłady historii pedagogiki au-

9 Peter Vajcík ukończył teologię rzymsko-katolicką w roku 1925, a w roku 1931 filozofię i historię na Wydziale Filozoficznym na Uniwersytecie Karola w Pradze. Zajmował się przede wszystkim dziejami słowackiego szkolnictwa i pedagogiki oraz metodologią. Pracował jako przewodniczący działu pedagogicznego oraz jako inspektor szkolny w Ministerstwie Szkolnictwa i Oświaty Narodowej w Bratysławie, jako nauczyciel na Wydziale Pedagogicznym UK w Bratysławie, w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bratysławie i na Wydziale Filozoficznym UK w Bratysławie. Miał duży udział w budowaniu owych instytucji. Profesurę uzyskał w roku 1947.

torów radzieckich np.: *Dejiny pedagogiky* (*Historia pedagogiki*) J. N. Medynskiego (1950), *Dejiny pedagogiky* (*Historia pedagogiki*) N. A. Konstantinova, J. N. Medynskiego i M. F. Šabajewowy (1959).

Druga generacja słowackich historyków pedagogiki w XX wieku (lata 1960–70)

W latach sześćdziesiątych nawiązuje do pierwszej generacji historyków pedagogiki, której przedstawicielami byli Čečetka, Ružička i Vajcík, kolejna generacja: Ľudovít Bakoš, Jozef Mátej, Ján Mikleš, František Karšai, Jozef Schubert, Andrej Čuma i częściowo również Ondrej Pavlík. Twórczość tej generacji była zdecydowanie bardziej naznaczona ideologią marksistowsko-leninowską. Większość z nich pełniła też funkcje polityczne.

Ľudovít Bakoš¹⁰ (1919–1974) oprócz dziejów pedagogiki zajmował się również teorią wychowania i problematyką wychowania rodzinnego. W dziedzinie historii pedagogiki opublikował monografię *Ľudovít Štúr ako vychovávateľ a bojovník za slovenskú školu* (1957) (*Ľudovít Štúr jako wychowawca i bojownik o słowacką szkołę*). Do niej nawiązuje książka *Štúrovi a slovenská škola v prvej polovici 19. storočia* (*Szturowcy i szkoła słowacka w pierwszej połowie XIX wieku*) (1960), w której oprócz krytycznej oceny tego okresu proponuje również wybór artykułów i dokumentów z tamtej epoki, które ilustrowały obraz szkolnictwa w latach 30. i 40. XIX wieku. Rozprawą, która była podporządkowana ówczesnej epoce,

10 Ľudovít Bakoš był między innymi dyrektorem Zakładu Kształcenia Nauczycieli przy UK w Bratysławie, przewodniczącym Czechosłowackiego Towarzystwa Pedagogicznego przy ČSAV oraz przewodniczącym Kolegium Naukowego Pedagogiki i Psychologii przy ČSAV. Udzielał się również aktywnie w dziedzinie polityki: był kierownikiem Wydziału Nauki i Sztuki w Ministerstwie Szkolnictwa w Bratysławie oraz Wydziału Szkolnictwa i Nauki ÚV KSS w Bratysławie.

była książka o tytule *Prestavba sovietskej školy a výchova učiteľov v ZSSR (Przebudowa radzieckiej szkoły oraz wychowanie nauczycieli w ZSRR)* (1962). Opublikował wiele istotnych opracowań do niektórych prac Komeńskiego w kraju i za granicą.

Jozef Mátej¹¹ (1923–1987) zajmował się historią słowackiego szkolnictwa i pedagogiki w XIX i XX wieku oraz publikował prace również w dziedzinie komeniologii. Był kierownikiem komisji opracowującej hasła z zakresu historii pedagogiki i szkolnictwa oraz był członkiem redakcji przygotowującej wydanie *Pedagogickej encyklopédie Slovenska (Słowackiej Encyklopedii Pedagogicznej)* (więcej na jej temat poniżej, przy omawianiu Ondreja Pavlíka). Jest autorem publikacji: *Školská výchova za tzv. slovenského štátu (Wychowanie szkolne w czasach tzw. państwa słowackiego)* (1958), *Slovenské učiteľstvo v boji proti fašizmu (Słowackie nauczycielstwo w walce z faszyzmem)* (1960), *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov (Portrety słowackich pedagogów oraz patriotycznych nauczycieli)* (1963, 1973, 1977), *Učitelia v protifašistickom odboji a SNP (Nauczyciele w antyfaszystowskim ruchu oporu oraz w Słowackim Powstaniu Narodowym)* (1974), *Škola, výchova a učiteľ v klérofašistickej Slovenskej republike (Szkoła, wychowanie i nauczyciel w klerofaszystowskiej Republice Słowackiej)* (1978), *Martinské gymnázium a jeho miesto v dejinách Slovenského školstva (Gimnazjum w Martinie oraz jego miejsce w dziejach słowackiego szkolnictwa)* (1967). Wraz z zespołem autorów opublikował *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (Historia*

11 Jozef Mátej był kierownikiem Katedry Pedagogiki na Wydziale Filozoficznym UK w Bratysławie od 1971 roku. Pod jego kierownictwem zespół pracowników katedry publikował wiele monografii naukowych, podręczników i zbiorów z zakresu historii pedagogiki. Był też głównym inspektorem w Ministerstwie Szkolnictwa w Bratysławie.

czeskiej i słowackiej pedagogiki) (1976) i *Dejiny školstva a pedagogiky (Historia szkolnictwa i pedagogiki)* (1981). Był współautorem zagranicznych publikacji *Studien zur Schulpolitik und Pädagogik in der Slowakei* (Berlin 1980) i *Historia wychowania wiek XX* (Warszawa 1980). Jego najwybitniejszą publikacją w dziedzinie nauk komeniologicznych była książka *Ján Kvačala, život a dielo (Ján Kvačala, życie i dorobek)* (1962). *Słownik pedagogiczny* 1. (1984, s. 544) pod hasłem *Jozef Mátej* ocenia jego prace w ten sposób: „Pierwszy pedagog, historyk, który szczegółowo, na fundamentach marksistowsko-leninowskich poddał krytyce reakcyjną szkolną politykę klero-faszystowskiego państwa słowackiego, a zarazem zauważył uczestnictwo słowackich nauczycieli, pedagogów oraz pracowników szkolnych w antyfaszystowskim ruchu oporu, Słowackim Powstaniu Narodowym oraz w budowie socjalizmu w Czechosłowacji”.

Kolejną wybitną, choć kontrowersyjną, postacią słowackiej pedagogiki jest **Ondrej Pavlík**¹² (1916–1996). Był jednym ze zwolenników doktryny marksizmu-leninizmu oraz współtwórcą socjalistycznego systemu szkolnictwa. W roku 1945 wydał pracę *Vývin sovietskeho školstva a pe-*

12 Ondrej Pavlík był współautorem pierwszej szkolnej ustawy z roku 1948, zastępcą Ministra Szkolnictwa, Nauki i Sztuki oraz członkiem prezesury ÚV KSS. Zajmował funkcje w instytucjach naukowych i kształcenia (przewodniczący SAV, był pracownikiem naukowym Instytutu Badań Pedagogicznych, profesorem na Wydziale Pedagogicznym na Uniwersytecie Komeńskiego oraz w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bratysławie, profesorem na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze). Jego zasługą jest np. założenie Gabinetu Pedagogicznego SAV, którego był kierownikiem. Z powodu krytyki błędnych metod stosowanych w szkolnictwie został wykluczony z KSČ w 1957 r., jednak w 1968 r. został zrehabilitowany. Napisał sporo prac z zakresu pedagogiki. Na uwagę zasługuje redakcja największej pracy z zakresu pedagogiki na Słowacji: dwuczęściowej *Pedagogickej encyklopédie Slovenska (Encyklopedii pedagogicznej Słowacji)* (1984–1985). Pavlík skoncentrował wokół tej pracy wszystkich powojennych autorów Słowacji, co przedstawia ogromny potencjał i możliwość pracy twórczej.

dagogiki (*Rozwój radzieckiego szkolnictwa i pedagogiki*), w roku 1975 *Z bojov o jednotnú školu* (*Z walk o szkołę jednolitą*), a w roku 1980 *Slovenské školstvo v minulosti a dnes* (*Słowackie szkolnictwo kiedyś i dziś*). W dwóch tomach **Pedagogickej encyklopédii Slovenska** (*Słowackiej Encyklopedii Pedagogicznej*), która została wydana pod jego redakcją, można znaleźć wiele haseł, które zajmują się problematyką dziejów pedagogiki.

Nowszą historią słowackiego szkolnictwa (XIX i XX wiek) oraz tworzeniem podręczników dla szkół wyższych z zakresu dziejów pedagogiki zajmował się **Jozef Schubert** (1904–2000). Jest autorem prac: *Pedagogický profil Petra Jilemnického* (*Profil pedagogiczny Petra Jilemnickiego*) (1961), *Pokrokové snahy v pedagogickej a osvetovej práci Jána Zigmundíka* (*Dążenia do postępu w pedagogicznej i oświatowej pracy Jána Zigmundíka*) (1963), *Dvadsať rokov vysokoškolského vzdelávania učiteľov základných škôl na Slovensku* (*Dwadzieścia lat kształcenia na uczelniach wyższych nauczycieli szkół podstawowych na Słowacji*) (1967). Był również współautorem podręczników dla szkół wyższych: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky* (*Historia czeskiej i słowackiej pedagogiki*) (1976), *Dejiny školstva a pedagogiky* (*Historia szkolnictwa i pedagogiki*) (1981), *Výber z prameňov k dejinám školstva a pedagogiky* (*Wybór źródeł do dziejów szkolnictwa i pedagogiki*) (1981).

Kolejnym pedagogiem, który zajmował się historią pedagogiki, a przede wszystkim komeniologią, był **František Karšai** (1918–1975). Badał na podstawie źródeł stosunek Komeńskiego wobec Słowacji. Jest autorem publikacji *Stúpenci J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova* (*Zwolennicy J. A. Komeńskiego*

w politycznej i szkolnej historii Preszowa) (1965) i *J. A. Komenský a Slovensko* (*J. A. Komeński i Słowacja*) (1970). Historią szkolnictwa i pedagogiki, jak i komeniologią, zajmował się również **Ján Mikleš** (1911–1997). Szczególną uwagę należy zwrócić na historię szkolnictwa przedszkolnego na Słowacji (*Vznik detských opatrovní v Uhorsku*, 1964) (*Powstanie dziecięcych ochronek na Węgrzech*). **Andrej Čuma** (1927–1997) zajmował się komeniologią. Specjalizował się przede wszystkim w badaniach dotyczących dziedzictwa Komeńskiego w Rosji, w historii ukraińskiego szkolnictwa oraz pedagogice szkół wyższych. Opublikował prace: *Ukrajinské školstvo na Zakarpatsku a na východnom Slovensku* (*Ukraińskie szkolnictwo na Zakarpaciu i we wschodniej Słowacji*) (po ukraińsku, Preszow 1967) i jako współautor *Ján Amos Komenský a ruská škola* (*Jan Amos Komeński i szkoła rosyjska*) (po rosyjsku, Bratysława 1970).

Ostatnie trzydziestolecie XX wieku

Do generacji autorów, którzy swoje życie zawodowe przeżyli w XX wieku i publikowali w ostatnim trzydziestoleciu XX wieku należą **Tomáš Srogoň** (1920–1995), **Ján Gallo** (1922–2008) i **Jozef Pšenák** (ur. 1939). Srogoň jest autorem pracy: *Samuel Ormis – život a dielo* (*Samuel Ormis – życie i dorobek*) (1976). Był kierownikiem zespołu autorów przygotowujących podręczniki dla szkół wyższych *Dejiny školstva a pedagogiky* (*Historia szkolnictwa i pedagogiki*) (1981) oraz *Výber z prameňov k dejinám školstva a pedagogiky* (*Wybór źródeł do dziejów szkolnictwa i pedagogiki*) (1981). Gallo napisał wiele monografii z dziedziny szkolnictwa na Słowacji, np.: *Revúcke gymnázium 1862 – 1874* (*Rewuckie liceum 1862–1874*) (1969), *Dejiny stredných škôl na Gemeri do polovice 19. storočia*

(*Historia škôl sřednich w Gemerze do połowy XIX wieku*) (1977). Jest również autorem monografii, którą dedykował J. Šafárikovi – *J. Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg (J. Šafárik jako wychowawca, nauczyciel i pedagog)* (1991). Gallo jest też współautorem podręcznika *Dejiny pedagogiky dospelých (Historia pedagogiki dorosłych)*, która do tej pory jest jedynym podręcznikiem tego typu na Słowacji.

W latach siedemdziesiątych XX wieku zaczynają być publikowane pierwsze prace Jozefa Pšenáka, profesora historii pedagogiki, który jest aktywny do dnia dzisiejszego: *Pramene k dejinám československého školstva (Źródła do dziejów szkolnictwa czechosłowackiego)* (1977, 1979), *Kapitoly z dejín ruskej a sovietskej pedagogiky (Rozdziały z dziejów rosyjskiej i radzieckiej pedagogiki)* (1985), jako współautor wraz z M. Ričalkiem *Antológia z dejín predškolskej pedagogiky (Antologia dziejów pedagogiki przedszkolnej)* (1983).

Rok 1989 rozpoczął procesy demokratyzacji w Republice Czechosłowackiej, a poszczególne dziedziny naukowe mogły się rozwijać bez zewnętrznych nacisków i deformacji. Niniejszy proces transformacji w dziedzinie nauk, przede wszystkim humanistycznych i społecznych, nie był jednak prosty i bezproblemowy. Czterdzieści lat socjalizmu oznacza dwie generacje, które żyły w ograniczonym środowisku i izolacji politycznej, która spowodowała także izolację poszczególnych nauk, jak też kontaktów profesjonalnych, literatury naukowej, ale i stagnację w ich rozwoju. Po roku 1989 rozpoczęto pierwsze próby wydawania publikacji – również w dziedzinie pedagogiki i szkolnictwa – które już nie były podporządkowane ideologii.

W 1993 r. została wydana, przetłumaczona przez A. Lechtovą, książka *Dejiny pedagogiky (Historia pedagogiki)* niemieckiego autora A. Reble. Kilkakrotnie zostały też wydane skrypty *Kapitoly z dejín pedagogiky (Rozdziały z historii pedagogiki)* (M. Brťková, V. Tamášová, D. Proszcuková, 1992, 1995, 1997). W roku 2000 zostały wydane w formie podręcznika dla szkół wyższych. M. Brťková w roku 1996 wydała monografię *Reformná pedagogika v 20. storočí (Pedagogika reform w XX wieku)*. Najbardziej znanym historykiem pedagogiki na Słowacji jest już wcześniej wspomniany Jozef Pšenák (aktualnie działa na Uniwersytecie Katolickim w Ružomberku). Jego publikacja *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky (Rozdziały z dziejów słowackiego szkolnictwa i pedagogiki)* (2000) jest jedyną publikacją, która zajmuje się problematyką słowackich dziejów pedagogiki po 1989 roku.

Ocena badań historyczno-pedagogicznych w XX wieku i ich aktualne problemy

Na Słowacji, w środowisku badaczy, badania historyczno-pedagogiczne nie były wyróżnionym obszarem badań. Ich jakość korelowała z jakością oraz potencjałem naukowym poszczególnych badaczy w danej dziedzinie. Udokumentowane jest to w pracach światowego poziomu naukowca Jána Kvačali na początku XX wieku, później w historyczno-pedagogicznych dokumentach Juraja Čečetki, Petra Vajcíka oraz Vladislava Ružičku (w latach 1940-60) i Jozefa Máteja, Jozefa Schuberta, Františka Karšaia, Jána Mikleša oraz Andreja Čumu (w latach 60. i 70.), którzy tworzyli dwie silne generacje w dziedzinie badań historyczno-pedagogicznych na Słowacji. Według O. Michalički, historyczno-pedagogiczne badania na Słowacji

nie mają instytucjonalnego charakteru, a raczej charakter indywidualnej działalności badawczej¹³. Bardzo krótko działała Pracownia Pedagogiczna Słowackiej Akademii Nauk, zajmująca się dziejami pedagogiki (1954–1958). Według wspomnianego już autora, najwybitniejszym osiągnięciem pracy zbiorowej było opracowanie oraz wydanie podręcznika dla szkół wyższych pod kierownictwem J. Máteja *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (Historia českej i słowackej pedagogiky)* (1976) oraz praca komisji zajmująca się dziejami pedagogiki, która opracowała *Pedagogickú encyklopédiu Slovenska (Słowacką Encyklopedię Pedagogiczną)* (1984, 1985) pod redakcją O. Pavlíka.

Szczyt badań historyczno-pedagogicznych przypada na lata sześćdziesiąte ubiegłego wieku. Uważa się, że katalizatorem tego rozkwitu było rozluźnienie polityki na przełomie lat 1968–69. O stanie historyczno-pedagogicznych badań na Słowacji w drugiej połowie XX wieku wielokrotnie referował Jozef Mátej. Jego krytyczne oceny można znaleźć np. w artykułach: *Súčasný stav a ďalší rozvoj dejín pedagogiky na Slovensku (Współczesny stan i dalszy rozwój dziejów pedagogiki na Słowacji)* (1969) oraz *Vývin dejín pedagogiky na Slovensku po oslobodení (Rozwój dziejów pedagogiki na Słowacji po wyzwoleniu)* (1985).

Badania historyczno-pedagogiczne na Słowacji nawet po roku 1989 nie są podporządkowane żadnej badawczej czy edukacyjnej instytucji. Nadal chodzi o dążenia pojedynczych osób, ci jednak nie tworzą szerszych zespołów. Stan ten opisał M. Hamada: „w historiografii słowackiego

szkolnictwa nie istnieje żaden program badawczy, pracuje się przypadkiem, w sposób nieskoordynowany i fragmentarycznie”¹⁴. Publikacje badawcze i specjalistyczne, ewentualnie artykuły z zakresu historii pedagogiki są rzadkim zjawiskiem w słowackim specjalistycznym piśmiennictwie. Słaba znajomość języków jest dodatkowym problemem generacji działającej po 1989 roku. Kolejnym problemem jest szeroki zakres badań historyczno-pedagogicznych, rozwiązywanie tylko częściowego wymiaru tematów i dziedzin, co oznacza, że badania nie są skoordynowane. Daje się również zauważyć brak stawiania bardziej kompleksowych problemów, którym mogłoby zostać zapewnione dofinansowanie z systemów grantowych, przez co badania historyczno-pedagogiczne nie są w centrum zainteresowania. Nie ma też przemyślanego programu edytorskiego źródeł, o co się w przeszłości starali P. Vajcík, V. Ružička oraz Ľ. Bakoš.

Przedmiot nauczania *Dejiny pedagogiky (Historia pedagogiki)* nie jest włączony do programu szkół wyższych dla przyszłych pedagogów oraz nauczycieli, ewentualnie jest marginesowy. Ten stan prawdopodobnie jest związany z aktualnym statusem badawczym historii myśli pedagogicznej i ze „zdolnością historii pedagogiki do dostosowania się do odpowiedzi na teoretyczne, metodyczne oraz praktyczne pytania dotyczące wychowywania i kształcenia”¹⁵. Według autora, historycy sami muszą zdobyć akceptację publicz-

13 Michalička, V. (2004) *K súčasným problémom historicko-pedagogického výskumu*, [on line] [citované 02. január 2009] dostupné na: <http://www.syrs.org/sps2/publik/pedvyskum/Michalicka.pdf>.

14 Hamada, M. (1995) *Úvaha o dejinách slovenského školstva a pedagogiky*. In Michalička, V. – Plešková, E. (eds.): *Dejiny školstva v slovenskej pedagogickej časopiseckej tvorbe. Aktuálne otázky školského múzejníctva 5*. Bratislava: ÚIPŠ, 1995, s. 5–11.

15 Michalička, V. (2004) *K súčasným problémom historicko-pedagogického výskumu*, [on line] [citované 02. január 2009] dostupné na: <http://www.syrs.org/sps2/publik/pedvyskum/Michalicka.pdf>.

ności i specjalistów, dzięki swoim wykładom i ich jakości. Po roku 1989 pytaniami i problematyką badań historyczno-pedagogicznych na Słowacji najczęściej zajmują się M. Hamada, np. *Úvaha o dejinách slovenského školstva a pedagogiky (Rozważania o historii słowackiego szkolnictwa i pedagogiki)* (1995) oraz O. Michalička, np. *K súčasným problémom historicko-pedagogického výskumu (Współczesne problemy historyczno-pedagogicznych badań)* (2004). Wyzwaniem w dziedzinie historii myśli pedagogicznej dalej zostaje krytyczne przewartościowanie polityki szkolnej i treści wychowania i kształcenia w latach 1948–1989. Refleksja dotycząca tego okresu wyraźnie mogłaby pomóc w jego umiejscowieniu się w obszarze badań myśli pedagogicznej na Słowacji. ■

Blanka Kudláčová

Trnava, Slovakia

bkudlac@gmail.com

Keywords: pedagogy, history of education, Slovakia, the twentieth century

Historical and pedagogical research in Slovakia in the XX-th century

Abstract

Slovakia has a rich tradition in the study of upbringing and education history – starting from J. Rezik and above all J. Kvačal. This tradition reached its peak early in the second half of the twentieth century, when one can speak of two outstanding generations of Slovak pedagogy historians. The first generation, through research and publishing activities, succeeded in the 40–60s (J. Čečetka, V. Ruzicka, P. Vajcík). The second generation worked in the late 60–70s of the twentieth century (J. Matej, J. Mikleš, F. Karšai, A. Cuma, J. Schubert, Ľ. Bakos). Unfortunately, these two generations were not referred to by any other outstanding generation, which interrupted the continuity of historical and educational research in Slovakia.

Blanka Kudláčová, Professor,
Trnava University in Trnava, (Slovakia),
Department of Educational Studies, Faculty of Education